

บทที่ 5

บทสรุป

ตำนานฉบับต่างๆของลาวทำให้ทราบว่า พัฒนาการของหน่วยทางการเมืองตั้งแต่กลุ่มชนเผ่าถึงรัฐ¹นั้น เกิดขึ้นในหลวงพระบาง เวียงขวาง เวียงจันทน์และศรีโคตรบูร²ก่อน ในกรณีหลวงพระบาง ซึ่งจะกลายเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านช้างในสมัยต่อมา จะสันนิษฐานได้ว่า ได้มีการก่อตั้งรัฐแล้วในระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 โดยประมาณ เมื่อพิจารณาปัจจัยต่างๆที่ทำให้รัฐเกิดขึ้นในหลวงพระบาง เราสามารถชี้ให้เห็นศักยภาพทางเศรษฐกิจของเมืองดังกล่าวได้สามประการ คือ (1) หลวงพระบางและเขตใกล้เคียงเป็นแหล่งผลิตของสินค้าสำคัญบางอย่าง เช่น โลหะมีค่า สัตว์ป่า พืชที่มีกลิ่นหอม เป็นต้น (2) หลวงพระบางตั้งอยู่ที่จุดเชื่อมโยงของเส้นทางคมนาคมระดับภูมิภาค จึงมีความได้เปรียบในการรวบรวมผลิตผลในภาคเหนือของลาว (3) หลวงพระบางยังตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมระดับสากลระหว่างยูเนียนของจีนกับบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันและอ่าวไทยอีกด้วย จึงมีความสะดวกในการสร้างความสัมพันธ์ทางการค้ากับโลกภายนอก

นอกจากนี้ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในยูเนียน ตั้งแต่ครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 13 เป็นต้นมานั้น ยังกระตุ้นการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจในหลวงพระบางอย่างมากและช่วยทำให้รัฐเกิดขึ้นในที่นั้น พร้อมกันนั้น ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างอาณาจักรล้านช้างตอนต้นกับราชวงศ์หมิงของจีนนั้น มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างพื้นฐานการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของอาณาจักรดังกล่าวในสมัยต่อมา ในสถานการณ์ดังกล่าว บรรพบุรุษของลาวลุ่ม³ซึ่งอพยพเข้ามาภาคเหนือของลาว ได้ประสบความสำเร็จในการครอบครองการค้า และควบคุมเส้นทางคมนาคมในภูมิภาคดังกล่าวแล้ว จึงมีบทบาทสำคัญที่สุดในการก่อตั้งรัฐ และกลายเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอำนาจเหนือกว่าทุกกลุ่มในที่สุด สิ่งสำคัญอยู่ที่ว่าอาณาจักรล้านช้างไม่เพียงแต่ตั้งอยู่บริเวณภายในของภาคพื้นทวีปในแง่ภูมิศาสตร์เท่านั้น หากยังผูกพันทางเศรษฐกิจอย่างใกล้ชิดกับ "อาณาเขตภายในภาคพื้นทวีปทางเหนือ" โดยมียูเนียนเป็นศูนย์กลาง ตลอดสมัยก่อนและหลัง

¹ เกี่ยวกับบทนิยามของ "หน่วยทางการเมือง" "กลุ่มชนเผ่า" และ "รัฐ" นั้น โปรดดู [1.5.3]

² เกี่ยวกับเมืองศรีโคตรบูรนั้น โปรดดู เจริญวรรค 3 ในบทที่ 2

³ เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศลาวนั้น โปรดดู [1.5.2]

การสถาปนาด้วย ในความหมายดังกล่าว จะสามารถกล่าวได้ว่าอาณาจักรล้านช้างได้ก่อตั้งและเจริญก้าวหน้าในฐานะที่เป็น “รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป” จนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15

ในขณะที่อาณาจักรล้านช้างเจริญก้าวหน้าโดยได้รับอิทธิพลทางเศรษฐกิจจาก “อาณาเขตภายในภาคพื้นทวีปทางเหนือ” เป็นหลัก ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กำลังจะเข้าสู่สภาวะเศรษฐกิจใหม่ที่ทราบกันดีในชื่อว่า “ยุคของการค้า” กล่าวคือ ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 15-17 การค้าระหว่างชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน อันทำให้เครือข่ายทางเศรษฐกิจในภูมิภาคดังกล่าวใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น และเมืองท่าต่างๆ ได้เกิดขึ้นตามมาเป็นจำนวนมากอีกด้วย ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว ตั้งแต่ครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา “รัฐเมืองท่าทางใต้” คือ อยุธยาและกัมพูชา ต้องการสินค้าจากบริเวณภายในของภาคพื้นทวีป ซึ่งรวมอาณาจักรล้านช้างอยู่ด้วย มากยิ่งขึ้นทุกขณะ

แต่อาณาจักรล้านช้างในยุคแรกนั้น ยังเป็นเพียงการรวมตัวกันแบบหลวมๆ ของเมืองต่างๆ ที่มีอิสระทางการเมืองมากพอสมควรเท่านั้น กษัตริย์ล้านช้างจึงส่งบุตร อนุชา และญาติของตนไปปกครองเมืองสำคัญๆ ในพื้นที่ต่างๆ (ระบบเครือญาติ) แต่มักจะต้องเผชิญกับการแข็งข้อของอำนาจท้องถิ่น จึงจำเป็นต้องมีการประนีประนอมกันตลอดเวลา ดังนั้น เครือข่ายทางเศรษฐกิจของอาณาจักรดังกล่าว โดยมีหลวงพระบางเป็นศูนย์กลางนั้น ยังคงอยู่ในขอบเขตคับแคบ ปริมาณสินค้าซึ่งจากท้องถิ่นไหลเข้ามาสู่หลวงพระบางนั้นจึงมีจำกัด กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ระบบการเมืองในขณะนั้นอาจจะทำงานยังไม่ได้พอที่จะตอบสนองความต้องการสินค้าของรัฐเมืองท่าทางใต้เหล่านี้ได้ การพิจารณาปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมบางอย่าง (การแพร่หลายของการสร้างจารึกทางพุทธศาสนา การเริ่มต้นของการเรียบเรียงตำนานและประมวลกฎหมาย) ทำให้ทราบว่า ในระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 อาณาจักรล้านช้างมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เด่นชัด การเพิ่มขึ้นของความตึงเครียดในตลาดต่างประเทศที่มีต่อสินค้านั้น ก็น่าจะเป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ช่วยทำให้อาณาจักรล้านช้างขยายอิทธิพลทางการเมืองออกสู่ภูมิภาคกว้างขวางกว่าสมัยก่อน

ครั้นถึงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับ อยุธยาและกัมพูชาใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น อันทำให้เครือข่ายทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างขยายออกไปสู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้เรื่อยๆ จนกระทั่งถึงเมืองธาตุพนม และศูนย์กลางของเครือข่ายดังกล่าวเองก็ย้ายจากหลวงพระบางสู่เวียงจันทน์อีกด้วย ภายหลังการย้ายราชธานีในกลางคริสต์

ศตวรรษที่ 16 อาณาจักรล้านช้างสามารถติดต่อกับภูมิภาคใกล้เคียงได้สะดวก โดยมีเมืองสำคัญๆ ซึ่งตั้งอยู่บนเครือข่ายดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้น คือ (1) เมืองหลวงพระบางติดต่อกับญวนนานและรัฐไทต่างๆ ในลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน (2) เมืองปากลาย เมืองด่านซ้ายและเมืองหนองหานน้อยติดต่อกับอาณาจักรอยุธยา โดยผ่านพิษณุโลก เพชรบูรณ์ และโคราชตามลำดับ (3) เมืองธาตุพนมติดต่อกับกัมพูชาและภาคกลางของเวียดนาม อย่างไรก็ตาม จะสามารถกล่าวได้ว่าคริสต์ศตวรรษที่ 16 สำหรับอาณาจักรล้านช้างแล้ว ก็คือ ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนจาก “รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป” ไปสู่ “รัฐกึ่งเมืองท่า (a semi-port state)” ซึ่งได้ผูกพันกับการค้าทางทะเลระหว่างชาติอย่างใกล้ชิด ทั้งๆ ที่ไม่ได้ตั้งอยู่ริมทะเล

ในครั้งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 17 อาณาจักรล้านช้างก้าวเข้าสู่สมัยเจริญรุ่งเรืองที่สุด ที่เรียกว่า “ยุคทอง” สินค้าขาออกในขณะนั้นสามารถแยกออกได้เป็นสองประเภทใหญ่ๆ คือ (1) แร่ธาตุ ประกอบด้วยทอง เงิน เหล็ก ตะกั่ว ดีบุก และอื่นๆ (2) ของป่า ประกอบด้วยกำยาน ครั่ง นอแรด งาช้าง หนังกวาง ชะมดเขี้ยว และอื่นๆ จากผลการพิจารณาสินค้าเหล่านี้ เราสามารถชี้ให้เห็นลักษณะพิเศษบางอย่างของสินค้าขาออกได้ดังนี้ (1) เนื่องจากอุปสรรคในการขนส่ง สินค้าขาออกล้วนเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าสูง แต่กินระหว่างต่ำทั้งนั้น ชนิดสินค้าจึงอยู่ในขอบเขตจำกัด (2) สินค้าขาออกแทบจะทั้งหมดไม่ได้เกิดขึ้นเองในตัวเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ของป่าซึ่งเป็นสินค้าขาออกสำคัญที่สุดนั้น ล้วนเก็บจากเขตภูดอยห่างไกลจากราชาธานีเวียงจันทน์มากพอสมควร เพื่อจะทำให้ผลิตผลดังกล่าวกลายเป็นสินค้าขาออก น่าจะมีวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้ผลิตผลเหล่านี้จากท้องถิ่นไหลเข้ามาสู่ศูนย์กลางอย่างต่อเนื่อง ที่เรียกว่า “ระบบหมุนเวียนสินค้า” (3) ผลิตผลสำหรับการส่งออกส่วนใหญ่เป็น “สินค้าอาศัยตลาดต่างประเทศ” ซึ่งไม่ได้บริโภคภายในอาณาจักร เศรษฐกิจอาณาจักรล้านช้างจึงมีลักษณะไม่มั่นคง ง่ายที่จะถูกกระทบกระเทือนจากความเปลี่ยนแปลงของตลาดต่างประเทศ

ผลการศึกษาครั้งนี้ทำให้ทราบว่าระบบหมุนเวียนสินค้าในอาณาจักรล้านช้างประกอบด้วย “ระบบส่วย” และ “การค้าภายใน” ภายใต้ระบบส่วย ไพร่ส่งทอง เสนียดอาหาร หรือผลิตผลพื้นเมืองชนิดต่างๆ ให้แก่นาย หล่อเลี้ยงชีวิตประจำวันของชนชั้นผู้ปกครองและเสริมความหรูหราของพระราชวังและศาสนสถาน นอกจากนี้ ไพร่บางกลุ่มยังผลิต “ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมในครอบครัว” บางอย่างส่งให้แก่นาย ผลิตภัณัต์ดังกล่าวน่าจะประกอบด้วยเครื่องปั้นดินเผา เครื่องเหล็ก ผลิตภัณัต์สิ่งทอ และอื่นๆ ซึ่งกลายเป็น “ตัวกลางในการแลกเปลี่ยน” โดยชนชั้นผู้ปกครองนำไปแลกเปลี่ยนกับของป่าและทองตามพื้นที่ต่างๆ เป็นที่น่าสังเกตว่าของป่าซึ่งเป็นสินค้าขาออกสำคัญที่สุด

ในขณะนั้นจากท้องถิ่นจะนำเข้ามาศูนย์กลางโดยผ่านการค้าภายใน ไม่ใช่ระบบส่วย กล่าวคือ ของป่าซึ่งลาวเทิงเก็บในเขตภูตอยนั้นนำมาให้ลาวลุ่มในหมู่บ้านริมแม่น้ำและแหล่งรวบรวมสินค้าในพื้นที่ต่างๆโดยการแลกเปลี่ยนกับเกลือและ “ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมในครอบครัว” จากนั้น ของป่า พร้อมด้วยทองคำจำนวนหนึ่งซึ่งลาวลุ่มในพื้นที่ราบน่าจะร่อนเอาตามแม่น้ำสายต่างๆ ส่งออกยัง ศูนย์กลางการค้า คือ เขตเวียงจันทน์-เวียงคุก อีกทอดหนึ่งโดยการซื้อขายหรือการแลกเปลี่ยนกับเกลือ ผลิตภัณฑ์สิ่งทอของต่างประเทศ และสินค้าอื่นๆ

เนื่องจากว่าผลิตผลสำหรับการส่งออกส่วนใหญ่เป็น “สินค้าอาศัยตลาดต่างประเทศ” ความต้องการของตลาดต่างประเทศที่มีต่อสินค้าเหล่านี้จะช่วยสร้างระบบหมุนเวียนสินค้าให้มั่นคงในยุคแรก แต่การเพิ่มขึ้นของการหมุนเวียนสินค้าในสมัยต่อมานั้น กระตุ้นการบริโภคของลาวลุ่มในตัวเมืองที่มีต่อสินค้าต่างประเทศ พร้อมทั้งทำให้ความต้องการของลาวเทิงที่มีต่อ “ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมในครอบครัว” ซึ่งลาวลุ่มในตัวเมืองผลิตนั้นมากยิ่งขึ้น ทำให้ระบบหมุนเวียนสินค้าภายในมีการขยายตัวเป็นอย่างมาก ดังนั้น เศรษฐกิจภายในจึงสามารถรวบรวมผลิตผลมากพอที่จะตอบสนองความต้องการสินค้าจากตลาดต่างประเทศซึ่งกำลังเพิ่มขึ้นใน “ยุคของการค้า” การค้าต่างประเทศของอาณาจักรล้านช้างจึงเจริญก้าวหน้าถึงจุดสูงสุดในที่สุด สรุปแล้ว ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่อาณาจักรล้านช้างนั้นประกอบด้วยปัจจัยภายนอก คือ (1) ตลาดต่างประเทศต้องการสินค้าลาวมากขึ้นใน “ยุคของการค้า” พร้อมทั้งปัจจัยภายใน คือ (2) อาณาจักรล้านช้างอุดมไปด้วยผลิตผลธรรมชาติซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศมาก เช่น ทอง กายาน ครั่ง เป็นต้น และ (3) ลาวเทิงในเขตภูตอยกับลาวลุ่มและพ่อค้าต่างชาติในตัวเมืองได้เชื่อมโยงกันในเชิงการค้า ก่อให้เกิดระบบหมุนเวียนสินค้าในขอบเขตกว้างขวาง

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า “ยุคของการค้า” ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปิดฉากลงในครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 17 การเสื่อมลงของการค้าระหว่างยุโรปกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นคงจะเป็นอุปสรรคไม่น้อยในการส่งออกของอาณาจักรล้านช้าง เพราะสินค้าขาออกหลักในขณะนั้น คือ ทอง กายาน ครั่ง ส่งออกยังตลาดอินเดียและยุโรปเป็นส่วนใหญ่ อีกด้านหนึ่ง อาณาจักรล้านช้างซึ่งไม่มีทางออกสู่ทะเลนั้นจำเป็นต้องอาศัยท่าเรือของประเทศเพื่อนบ้านในการดำเนินการค้าต่างประเทศ เพราะฉะนั้น ความสัมพันธ์ตึงเครียดระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอยุธยาและกัมพูชานั้นย่อมกระทบกระเทือนถึงการค้าต่างประเทศของอาณาจักรล้านช้างโดยตรง ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ จะสันนิษฐานได้ว่าเมื่อมาถึงครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 17 การค้าต่างประเทศของอาณาจักรล้านช้างลดลงทุกที อันทำให้ “ยุคทอง” ของอาณาจักรดังกล่าวขอลงลง พร้อมกับกับการสิ้นสุดของ “ยุคของการค้า”